

**Jonsson, Oscar, 2023. *Hotet från Ryssland*.
Stockholm: Mondial.**

Anmälan av Astrid Hedin

Alltför många har alltför länge missförstått Rysslands intentioner. Ända sedan mitten av 1990-talet har svenska försvarsbeslut utgått från att Ryssland varit på väg att demokratiseras – medan den faktiska utvecklingen gått stadigt i motsatt riktning. Insiktsunderskottet handlar inte bara om att Ryssland utgör ett hot, utan ännu mer om att dess arsenal av förnekbara, icke-militära maktmedel är bredare än bara cyberkrigföring eller desinformation.

Dessa är huvudbudskapen i Oscar Jonssons bok *Hotet från Ryssland* (2023): att Ryssland agerar fientligt mot Sverige och att spektret av påverkansmetoder är mer prioriterat, bredare och äldre än som vanligtvis uppmärksammats. Boken kom ut ett år efter invasionen av Ukraina, mitt under Sveriges NATO-förhandlingar, hamnade snabbt på den svenska sakbokstoppen och fick Sveriges Kommunikatörers hederspris för sin förmåga att nå fram till många människor. En kunnig och behändigt koncis analys, tyckte dagstidningsrecensenterna – och man kan bara hålla med.

Oscar Jonsson doktorerade i krigsvetenskap vid Kings College på en avhandling om ryskt militärstrategiskt tänkande – *The Russian Understanding of War* (2019). Numera forskar han vid Institution för krigsvetenskap på Försvarshögskolan. Den nya boken *Hotet från Ryssland* riktar sig till allmänheten. Den analyserar först Rysslands intentioner och sedan dess försvarspolitiska “verktygslåda”.

Mest uppmärksamhet har boken fått för delen om den ryska ledningens intentioner. Alltför länge har som sagt svensk konsensus utgått från att Ryssland lidit av bristfällig demokratisering, snarare än en framgångsrik autokratisering. Detta insiktsunderskott skyller Jonsson delvis på forskningens brister. ”Ett av de största hindren för att förstå hur Ryssland fungerar är att vi närmar oss det ryska systemet med ord bekanta för västliga politiska system. [...] Den demokratiska processen är utgångspunkten, även om den felar. Vi borde istället närma oss det ryska systemet med deras egna begrepp.” (s. 47)

Att kalla Ryssland ett hot mot Sverige bryter ett tabu. Traditionell apologetik har ju tolkat Rysslands förmåga att känna sig hotat som en konsekvens av Västs beteende. Man har ansträngt sig att se Moskva med de ögon regimen önskat. Men med invasionen av Ukraina går det inte längre att blunda för det ryska säkerhetstänkande som kritiska historiker länge varnat för. Åtminstone sedan

den amerikanske historikern Stephen Kotkins banbrytande bok från 1995 – *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization* (University of California Press) – har ju historiker hävdade att Moskvas maktinnehav byggde på en fantasiberättelse om kommunismen som en globalt överlägsen civilisation, inringad av lömska fiender.

En intressant aspekt av Jonssons tillvägagångssätt är hur han framhäver vikten av den ryska ledningens subjektivitet, alltså dess uttalade och demonstrerade intentioner. Ett vanligare tillvägagångssätt för statsvetare är ju att börja med det internationella systemet och extrapolera staters intentioner därifrån. För krigsvetaren Jonsson är det empiriska studiet av staters subjektivitet en prioritet. “För att hamna rätt behöver man göra en noggrann analys av hur de ryska ledarna förstår världen, vad de fruktar, hur makt fungerar i landet och hur de tror makt fungerar i världen.” (s. 30). Jonsson är inte historiker, men noterar att den nutida ryska ledningens subjektiva uppfattning – att Ryssland befinner sig i ett slags evigt krig mot den västerländska demokratin som stats-skick – bygger på en tankefigur som går tillbaka till Lenin (s. 45-46). Med den nuvarande regimen har världsbilden från sovjeteran återupplivats, men utan den gamla ideologin. Slutsatsen är att regimen strävar efter tre mål: regimöverlevnad – krig enar befolkningen under ledaren – samt stormaktsstatus och en ny global säkerhetsordning.

Vilka motiv driver då hotet mot Sverige? Här argumenterar Jonsson att Sverige är besvärligt för Ryssland eftersom vi är en demokrati – och en aktivistisk sådan. Bärande delar av svensk utrikespolitik går emot ryska kärnvärden. Till exempel var Sverige tillsammans med Polen drivande i att lansera EU:s Östliga partnerskap som 2009 öppnade dörren för Belarus, Ukraina, Moldavien, Georgien, Azerbajdzjan och Armenien. Därför “sticker Sverige ut på Moskvas radar”. På längre sikt är det förvisso i Sveriges säkerhetspolitiska intresse att dessa länder får lov att bli demokratier, men på kortare sikt har vi snarare sett destabilisering. “De dåliga nyheterna är att Sverige är i frontlinjen både för hoten mot Putinregimen och mot Rysslands stormaktsambitioner.” (s. 77). Så långt en skildring som vi kanske ändå känner igen: Sverige som normativ stormakt, vars globala inflytande som förebild och kritiker är starkare än våra realpolitiska resurser, som ekonomi och militär.

Färre dagstidningsrecensenter har framhävt andra halvan av Jonssons bok, om Rysslands maktmedel, alltså den speciella ryska verktygslådan för påverkan. Huvudpoängen i Jonssons bok är att Rysslands militärstrategi, trots snabb upprustning, fortfarande är helt centrerad på icke-militära påverkansmetoder (s. 113). Vad innebär det? “Oscar Jonsson varnar för Trump”, blev rubriken i en dagstidning. “Jag varnar nog framför allt för Ryssland”, svarade Jonsson roat på Twitter. Men hur går det egentligen till när Ryssland försöker påverka andra länder för att minska deras försvarsvilja och kapacitet? Som Wilhelm Agrell betonar i sin nya bok måste samhället ha förmåga till varseblivning för

att kunna hantera ett hot, så som det försämrade säkerhetsläget i dagens Europa (Agrell 2023).

Jonssons böcker skiljer sig från annan forskning genom att utgå från Rysslands egen definition av krig som en verksamhet som spänner långt bortom det militära. Hans återkommande poäng är att helheten är större än delarna. Spektrumet av samverkande påverkansmetoder är bredare än bara cyberkrigföring och desinformation. Vi går igenom Jonssons analys och återkommer till frågorna om varseblivning av hotet från Ryssland och av dess icke-militära påverkansmetoder.

Jonsson delar in den ryska verktygslådan i fem fack: det militära hotet, underrättelsehotet, cyberhotet, informationshotet och det ekonomiska hotet. För det militära hotet mot Sverige konstaterar Jonsson att Ryssland det senaste decenniet visat sig mer riskbenäget än många bedömare räknat med och att det militära hotet därmed inte är obefintligt. "Även om ett storskaligt angrepp mot Sverige inte är överhängande betyder det inte att militära hot saknas." (s. 119).

Tre av de fyra kategorierna av icke-militära maktmedel är välkända även för en bredare allmänhet. Till exempel har medvetenheten stigit att Ryssland driver cyberkrigföring. Här framhäver Jonsson att Sverige är världsledande på digitalisering men medioker på cybersäkerhet, men att man borde kunna lära av till exempel Ukraina.

Ett andra verktyg är informationskrigföring, där traditionerna går tillbaka till kommunisttiden. Desinformation underminerar det demokratiska samtalet och bidrar till polarisering och cynism. "Problemet är bara att gränsdragningen mellan inhemsk och utländsk påverkan är hårfin" skriver Jonsson, men guidar sedan i hur förlopp ändå kan analyseras, till någon grad (s. 161-163). Desinformation blir effektiv främst när svenska aktörer väljer att haka på och legitimera ryska narrativ. Till exempel visade sig den obehagliga kampanjen mot rysslandsforskaren Martin Kragh ha sitt ursprung i en ryskproducerad Sputnik-artikel på franska. Jonsson påminner även om hur Muellerutredningen i USA lyckades visa att ryska underrättelsetjänsten GRU koordinerat tidpunkten för läckor med Wikileaks, som i sin tur haft kontakt med presidentkandidaten Trumps son (s. 159). Detta är vältrampad mark. Om man kan påvisa överensstämmelser i tid och innehåll så ger det förstås ett kritiskt perspektiv på informationen.

Ett tredje ryskt verktyg är affärsinflytande. Ägande via skalbolag och offshorekonton nästlar sig in i det ordinarie näringslivet. Rysk penningtvätt finansierar olika former av icke-militär påverkan. Bidrag går till ett brett spektrum av politiska aktörer som underminerar det demokratiska samförståndet i västländerna. Särskilt problematisk är ekonomisk påverkan med lagliga metoder men säkerhetspolitiskt uppsåt. Hit hör till exempel försöken att vinna kontroll över kritisk infrastruktur som hamnen på Gotland och NordStream. Även dessa turer är välkända för dagstidningsläsarna.

Mest nytt i Jonssons bok är som sagt den bredare förståelsen av underrättelsehotet. Rysslands metoder är ett arv från kommunisttiden då KGB och andra kommunistiska säkerhetstjänster aktivt försökte påverka stat och samhälle i andra länder. Jonsson citerar avhopparen Oleg Kalugin, att subversion och så kallade aktiva åtgärder var "hjärtat och själen i sovjetisk underrättelsetjänst" (s. 135). Här kan man kommentera att traditionell forskning om underrättelseverksamhet alltså definierat bort sovjetidens mest centrala strategi ur ämnet. Både svensk underrättelseanalys och internationella *intelligence studies* handlar ju främst om informationsinhämtning.

Idag använder Ryssland etablerade påverkansmetoder från KGB-tiden för att öka polariseringen i andra länders samhällen och skapa oenighet mellan västliga allierade. Men det handlar som sagt inte bara om media och internet. Jonsson citerar rapporter från Säpo som redan för tio år sedan gjorde en försiktig skattning att det fanns ett eller flera hundratal underrättelseofficerare i Sverige som tillsammans med sina agenter räknades till upp över tusen personer (s. 140). Tio år senare anses dessa siffror ha ökat (ibid.). Man jobbar på. Här kan man tillägga att bristen på demokratisering i Ryssland innebär att kontinuiteten mellan dagens FSB och det gamla KGB är obruten – vilket rimligen gäller även de ryska nätverken och kunskapsamlandet om den svenska staten och samhället. Om riskbenägenhet visat sig vara karakteristisk för Rysslands nutida militära insatser så är extrem långsiktighet en välkänd egenskap hos den gamla sovjetiska säkerhetstjänsten.

I sin avslutande framåtblick betonar Oscar Jonsson att Rysslands användning av detta breda spektrum av metoder är del av en större strategi. Helheten är större än delarna. I media rapporteras kanske ett mystiskt misskött bygglovsärende i Västerås (s. 140) eller en misstänkt muta till en universitetsforskare vid Högskolan på Gotland (s. 171). Men, framhäver Jonsson, de uppräknade verktygen används långsiktigt och metodiskt för att påverka svenska uppfattningar och underminera den svenska beslutsamheten och statens kapacitet.

Den ryska strategin använder en omfattande verktygslåda – medan svenska diskussioner ofta fokuserar ett enskilt verktyg åt gången. Det kan handla om cyber – och då behövs IT-specialister. Eller om narrativ – och då behövs diskursanalys. Här kan man fylla i med just denna veckas diskussion (Valborgshelgen 2023) av hur regeringen vill att svenska universitet ska skärpa sin säkerhetsmedvetenhet. Detta blev i debatten genast en fråga om Kinas industri-spionage. Som Jonssons bok betonar är säkerhetshotet så mycket bredare – och mer svårpåvisbart.

Avslutningsvis lämnar jag här Jonssons bok för att överväga tre möjliga källor till kunskap och varseblivning av vari utmaningarna kan bestå: Journalistik, avhoppare och arkivforskning från historiska kommunistiska regimer.

Kruxet, för det första, är att många typer av påverkansförsök är svåra att forska om, för att inte säga omöjliga. Själva metoden för påverkan går ju ut

på att denna ska gå att förneka eller inte alls upptäckas. Generellt, skulle jag vilja säga, är journalister bättre skickade än forskare att påvisa påverkansoperationer, eftersom kraven på systematik och bevis är lägre än för vetenskapliga publikationer. Journalister kan jobba snabbt, otraditionellt och med internationella samarbeten. De senaste åren har flera journalister skrivit böcker om post-kommunistiska staters påverkansförsök mot Västländer. Som spännande läsning på en lång flygresa finns till exempel sinologen Alex Joskes bok om Kinas militära underrättelsetjänsts påverkansförsök i USA och Clive Hamiltons motsvarande bok om Australien. Om rysk påverkan finns till exempel den tyska boken *Die Moskau-Connection* (2023) av två journalister vid dagstidningen *Die Frankfurter Allgemeine Zeitung*, som beskriver förre förbundskanslern Gerhard Schröders kontakter med Ryssland från mitten av 1970-talet. Men riktigt bevisa *foul play* gör boken inte.

Även om dessa skickliga journalister lyckats gräva upp fascinerande information, och även om vi väljer att följa dem i tolkningen av den, så finns det inget sätt att uppskatta om vad de funnit är representativt för den större problembilden. Detsamma gäller det lilla antal avhoppare från kommunistiska staters säkerhetstjänster, vars böcker läses än idag. Har man lyckats fånga den mest typiska verksamheten eller den mest löpsedelmässiga? Med Oscar Jonssons ord är det främsta hotet från Ryssland idag "dropparna som urholkar stenen" (s. 197).

Den minst uppmärksammade källan till heuristiska insikter om dagens säkerhetshot är sannolikt kommunistländernas arkiv. Arkiven kan vara relevanta eftersom de nutida metoderna – minus internet och cyber – bygger på de gamla, som lärdes ut mellan kommunistländerna. Arkivforskningen har visat vilken hög prioritet och stor omfattning som så kallade aktiva åtgärder hade för underrättelsetjänsternas arbete under kommunisttiden.

Jonsson nämner de gamla arkiven från ryska Smolensk, som 1941 beslagtogs av Tyskland och efter kriget hamnade i USA. Men detta är ju gammal information! Sedan dess har historikerna hunnit bedriva nästan tre decennier av arkivforskning i alla de länder som 1989-91 lämnade kommunismen. Den utan jämförelse mest omfattande forskningen om kommunistiska system har bedrivits i de östtyska arkiven, som är bäst katalogiserade, mest tillgängliga, och har den bäst finansierade forskningen. De är särskilt intressanta, eftersom Östtyskland lydde så nära under Sovjetunionen, inte minst på underrättelsetjänstens område. Tyska förbundsdagens utredningstjänst gjorde nyligen en 30-sidig lista över teman och forskningsprojekt – bara om påverkansförsöken mot Västtyskland (Deutscher Bundestag 2022). Till exempel bedrev man förtalskampanjer mot enskilda kritiker i Väst och försökte påverka den västliga forskningen om de egna länderna.

Men mellan detta stora forskningsfält och statsvetenskapen finns både en språkbarriär och en ämnesbarriär. Den historiska forskningen bedrivs främst

på det egna landets språk och som *Aufarbeitung*, det vill säga "upparbetning" eller "bearbetning" av den nationella historien som en slags giftig restprodukt. I centrum står frågor om skuld, moral och offrens perspektiv. Denna forskning svarar främst indirekt på statsvetenskapens mer tekniska frågor om statens organisation, policies, rutiner och implementering. Dessa trippla barriärer – språk, ämnesdisciplin och forskningsapproach – gör att paradigmskiftande diskussioner fortfarande inte nått statsvetenskapen, vare sig i Sverige eller i andra länder. Till exempel behövs 1990-talets centraleuropeiska historikerdebatt (jfr Hedin 1999) som bakgrund för att förstå varför dagens tyska historiker inte tvekar att kalla både det nutida Kina och Ryssland för totalitära (jfr Behrends 2023). Tyska historiker har engagerat sig i dagsdebatten för att informera om den sekellånga historiska bakgrunden till dagens ryska agerande i Ukraina (Salonkolumnisten 2022-2023).

Intressant att notera – och här spinner recension vidare på frågan om varseblivning – är hur temat "avkolonisering" seglat upp på agendan för internationella konferenser året efter Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina. Kanske blir det nu som de forna sovjetdominerade staterna äntligen får genomslag för sin syn på Moskva, som en hotfull granne med ett blodigt och obearbetat förflutet? Avkolonisering – *de-colonisation* – är intressant nog det genomgående temat för höstens internationella slavistkonferenser: Amerikanska ASEES (Association for Slavic, East European and Eurasian Studies), brittiska BASEES (British Association for Slavonic and East European Studies), finska Aleksanteri-konferensen och även Södertörns CBEES (Centre for Baltic and East European research) toppar alla sina *Call for papers* med temat avkolonisering. Som ASEES skriver: "Russia's full-scale invasion of Ukraine has led to widespread calls for reassessment and transformation. [This] involves re-examining our current research, teaching, and professional practices."

För Sveriges och Västeuropas del är denna akademiska omställning ett viktigt steg för att möjliggöra varseblivning av den prekära situation som tyvärr finns i relation till vår granne Ryssland. Som Agrell betonar måste ett samhälle först ha förmåga till varseblivning för att kunna hantera ett hot. Så läs gärna Oscar Jonsson bok.

Referenser

- Agrell, Wilhelm, 2023. *Vi såg det inte komma: Att missa, förtränga och bortförklara samhällshot*. Lund: Studentlitteratur.
- Bingener, Reinhard & Markus Wehner, 2023. *Die Moskau-Connection: Das Schröder-Netzwerk und Deutschlands Weg in die Abhängigkeit*. München: C.H. Beck.
- Behrends, Jan Claas, 2023. "Putins persönliche Diktatur: Totalitarismus in Russland". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2023-04-30, <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/putins-persoenliche-diktatur-totalitarismus-in-russland-18853895.html>

- Deutscher Bundestag, Wissenschaftlicher Dienste, 2022. *SED-Westaktivitäten*. Dokumentation WD 1 – 3000 -02/22. <https://www.bundestag.de/resource/blob/890506/1dooba8270d4db926a2d42cf58ce4567/WD-1-002-22-pdf-data.pdf>
- Hedin, Astrid, 1999. "Kommunismens svarta bok – en fransk vändning på den tyska historikerstriden", *Res Publica* 46/47, s. 424-435. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:38610/FULLTEXT01.pdf>
- Jonsson, Oscar, 2023. *Hotet från Ryssland*. Stockholm: Mondial.

Sarotte, Elise, 2021. *Not one inch – America, Russia and the making of post-Cold War stalemate*. New Haven: Yale University Press.

Anmälan av Stefan Ring

Berlinmurens fall har i många avseenden kommit att bli en symbol för slutet på det kalla kriget. I själva verket var denna historiska händelse följden av en lång process som började innan muren föll och pågick även efteråt. Att hitta en startpunkt i ett historiskt förlopp är ofta vanskligt. Men frågan är om inte valet av Michail Gorbatjov till generalsekreterare i Sovjetunionens kommunistiska parti våren 1985 är den tidpunkt då förändringen började som sedan ledde fram till avslutningen på det som kommit att benämnas det kalla kriget.

Under sin korta tid som generalsekreterare från november 1982 till februari 1984 hade Jurij Andropov försökt att få bukt med den omfattande korrruptionen och den dåliga ekonomin i Sovjetunionen. Gorbatjov var därför medveten om de problem han hade att hantera redan innan sitt tillträde som ledare för Sovjetunionen. I ett försök att minska byråkratin och modernisera ekonomin införde Gorbatjov en reform som kom att kallas för perestrojkan (nydaning). Men han försökte även öppna upp det slutna sovjetiska samhället med glasnost (öppenhet). I omvärlden sågs hans förändringar som en positiv möjlighet att förbättra relationerna mellan öst och väst och han mottogs som en hjälte vid resor i västvärlden. Hans åtgärder påbörjade en process som satte igång flera andra händelseutvecklingar inom de stater som tillhörde Warszawapakten (WP) och där Berlinmurens fall spelar en särskild roll som markerar en händelse som